

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**NIZOMIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

KURS ISHI

**Mavzu: Tashkilotchi va sinf rahbarini ish faoliyatini tashkil
etish**

**Bajardi. Sh.Nematova
Qabul qildi. D.Xodiyeva**

TOSKENT 2014 yil

Tashkilotchi va sinf rahbarini ish faoliyatini tashkil etish.

Кириш

Асосий қисм

1.Синф раҳбар ва ташкилотчини иш фаолиятини ташкил этишнинг шарт-шароитлари.

2. Мактабдаги тарбиявий ишлар тизимида ташкилотчи ва синф раҳбарининг вазифалари

3. Оила болаларни меҳнатга ўртишнинг шакл ва воситалари

Хулоса

Адабиётлар рўйхати.

1. Синф раҳбар ва ташкилотчи иш фаолиятини ташкил этишнинг шарт-шароитлари.

Синф раҳбари ва ташкилотчи мактаб ўқитувчилар жамоаси ва педагогика кенгашининг аъзосидир. Синф раҳбари ва ташкилотчининг бурчи жуда кенг ва кўп томонламадир.

Синф раҳбари ва ташкилотчи ишининг асосий қисми ўқувчиларни ўрганиш, ўқувчилар билим сифатини ошириш ҳамда уларнинг тартиб интизомини мустаҳкамлаш. Дарсдан ва синфдан ташқари тарбиявий ишларни ташкил этиш ва уларни ўтказиш. Ўқувчиларнинг ота-оналари билан олиб бориладиган ишлар ҳам мактаб ташкилотчиси ва синф раҳбарининг асосий вазифаларидан биридир.

Ўқувчилар жамоаси – синф раҳбарининг таянчи. Ўқувчиларни тарбиялашда синф жамоасидаги барча ўқувчиларнинг бир-бирларига таъсирлари катта аҳамиятга эга. Уларни бир-бирига кўрсатадиган ўрнаклари интизомни яхшилаш ва мустаҳкамлашга, уларни хулқ маданиятини, одатини, кўникмасини ҳосил қилади.

Синф раҳбари болаларни одобли қилиб тарбиялашни, уларга андиша билан гапиришни, мақбул ҳаракат қилишни ўргатиши лозим.

Алишер Навоий «Маҳбуб-ул-қулуб» асарида таълим-тарбия жараёнларини, воситаларини, ахлоқ-одоб талабларини кўрсатади. Ўз давридаги мусулмон мактабларининг ютуқ ва камчиликларини таҳлил этади. Ўқитувчи одоби ва муаллимлик касби, мударрислар, мактабдорлар ва таълим бераётган фанини ва тарбия жаарёнини севиши керак дейди. Ўзига хос ўқувчи жамиятда обрўли ва ҳурматга лойиқ инсондир, деб ҳисоблайди. Шогирдлар муаллимни ҳурмат қилишлари, эъзозлашлари зарурлигини уқтиради.

Навоийнинг фикрича, баъзан бир киши битта болага тарбия беришга ожизлик қилади, муаллим эса бир нечта бола-синф жамоасини ташкил этади ва илму-адаб ўргатади. Бу жараёнда синф раҳбари кўп машаққатларга дуч келади. Шунинг учун шогирдлар устоз олдида умрбод қарздор эканликларини ҳис этишлари лозим. Шогирд подшолик мартабасига эришса ҳам муаллимга қуллуқ қилса арзийди.

***Хак йўлида сенга бир ҳарф ўқитмиш ранж ила,
Айламак бўлмас адо онинг ҳақин юз ганж ила.***

Синф раҳбари ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялар экан, у ўз фаолиятида қуйидаги талабларга риоя қилиши керак:

- синф раҳбари ўқувчи ота-онасининг мансаби, бойлигига қараб болага муомала қилмаслиги лозим.

- синф раҳбари болаларга ахлоқий нормаларни ўргатиши керак.

- гердаиши, манманлик, таъмагирлик, нодонлик каби иллатлар ўқитувчи ахлоқига ёд сифатлардир.

- халқ назарида олим ҳисобланадиган ўқитувчилар ёмон ишлардан, фиску-фасоддан ўзларини тия билишлари зарур.

Синф раҳбарининг ота-оналар билан тўғри муомила қила олиши мураккаб, нозик иш. Чунки ҳозирги ота-оналарнинг кўпчилиги ўрта ёки олий маълумотли кишилар, улар вақтли матбуот, телевидение, радио орқали кўпгина педагогик ахборотларни билиб оладилар. Шундай вазиятлар ҳам бўладики, ўғил ёки қиз бола мактабда ўзбошимчалик қилади, лекин оилада хушёр ва гапга қулоқ солади, ёки аксинча. Оилада муомаласи кўпол, ўзбошимча, мактабда эса ўзини хушмуамола, интизомли тутати. Бунинг сабаби нимада? Бундай ҳолатларнинг ҳаммаси учун бир хил сабаб ва тўғри жавобни топиш амри маҳол. Чунки ҳар бир ҳолатда унинг сабаблари турлича бўлиши мумкин. Демак, синф раҳбари ва ота-оналарнинг мақсадлари бир хил бўлса ҳам, уларнинг ҳамкорлиги, бир-бирини тушуниши, муомала муносабатлари қарама-қаршиликларсиз бўлмайди.

Синф раҳбарининг фаолияти камол топаётган киши шахсини таркиб топтиришга қаратилгандир. Бу фаолиятнинг натижалари тарбияланувчининг кийёфасида, унинг шахсидаги хусусиятларида, характер ва хулқ-атворида ўз аксини топади. Агар тарбиячи педагог нимага интилаётганини равшан ва аниқ тушунилмаган жойда тарбияланувчилар шахсини такомиллаштиришга астойдил интилиш бўлмайди, балки тарбияда ўтказиладиган иш тасодикий тусга эга бўлиб, бунинг учун ажратилган вақтни тўлдириш учунгина олиб борилади. Тарбия фаолиятининг мақсадларини аниқ билмаган ва бу мақсадларни ҳисобга олмаган ҳолда тўла қимматли тарбия йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас. Маънавий-ахлоқий тарбиянинг мақсади жамият талабларига боғлиқ бўлиб, бу талаблар ўз навбатида ишлаб чиқарувчи кучларнинг ривожланиш даражаси ва жамиятда ёшларни ўқитиш ва тарбиялаш ишларининг ҳаммаси ёш авлодда маънавий ахлоқ ва эътиқодни шакллантиришга, уларни Ватанга чексиз садоқат руҳида тарбиялашга хизмат қилиши лозим.

Ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш тузимини такомиллаштиришда бошланғич мактаб муҳим ўрин эгаллайди.

Маънавий ахлоқий тарбия-маънавий онгни бир мақсадни кўзлаб таркиб топтириш, ахлоқий туйғуларни ривожлантириш ҳамда хулқ-атвор кўникмалари ва одатларини ҳосил қилишдан иборат. Синф раҳбари ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашнинг қуйидаги вазифаларини ҳал этиши керак.

1) Туғилиб ўсган жойига, Ўзбекистон Республикасига юксак муҳаббат туйғуларини, унинг табиати ва кишилар ҳақида, Ватаннинг ҳимоячилари ва меҳнат қаҳрамонлари тўғрисида, ота-боболаримиз, уларни дунё цивилизациясига қўшган ҳиссалари тўғрисида кўпроқ билишга интилишни тарбиялаш.

2) Ўқувчиларда Ватанимизнинг бой тарихи, шунингдек бошқа мамлакатлар тўғрисида, тинчлик учун кураш ҳақида чет эллардаги болалар ташкилотлари ҳақида дастлабки тасаввурларни ҳосил қилиш.

3) Болаларда ўртоқлик туйғусини, бошқаларга ёрдам кўрсатиш иштиёқини, умумий фойда йўлида биргаликда фаолият кўрсатишга интилишни таркиб топтириш. Болалар ўртасида, ўғил ва қиз болалар ўртасида дўстона муносабатларни рағбатлантириш, соҳта ўртоқлик кўринишларига қарши кураш олиб бориш лозим.

4) Ўз сўзи ва ваъдаси учун, ўқитувчи ва коллектив топшириқларининг бажарилиши учун маъсулият туйғусини тарбиялаш.

5) Болаларда кишиларга тўғри муносабатни, кексалар, беморлар, инвалидларга нисбатан эътибор ва ғамхурликни, хушфёъл ва бетартиб, камтар ва ҳақгўй бўлишини тарбиялаш.

Ўқувчиларни барча кишиларнинг яхши ва ёмон хатти-ҳаракатларини фарқлай олишга, ўз хатти-ҳаракатларига ва ўртоқларининг хатти-ҳаракатига адолатли баҳо беришга ўргатиши ҳамда ўз куч ғайратини ўқувчиларда нопоклик, адолатсизлик, кишиларга раҳм-шафқатсиз бўлишга нисбатан салбий муносабатни таркиб топштиришга қаратиши керак.

Ўқувчиларни тарбиялаш ўқитишга қараганда анча қийин деган фикрни ўқитувчилар орасида тез-тез эшитиш мумкин. Маънавий-ахлоқий тарбия таълим бериш билан мустаҳкам алоқада бўлгани ҳолда, ўзининг хусусиятларига эга. Маънавий-ахлоқий тарбия ўсиб келаётган авлодни тарбиялашни барча процессларини билим бериш ва ўргатиш билан бирга қамраб олади. Бундай иккита ўзаро боғланган томон: ҳаётни билиш ва унга бўлган муносабатни таркиб топтириш процесслари ажралиб туради. Ҳаётни билиш маълумот олишнинг асосий функцияси, унга бўлган муносабатни таркиб топтириш тарбиянинг асоси, вазифасини ташкил этади.

Синф раҳбари фақат таълим-тарбиянинг бирлигини эмас, балки уларнинг хусусиятларини ҳам кўра билиши муҳимдир. Мактабдаги тарбия инсон шахсини таркиб топтириш юзасидан олиб бориладиган улкан ишининг бир қисми ҳолос, у боланинг илгариги тажрибаларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилади, ундаги барча яхши сифатларни ўстириб, нотўғри тасаввурлар, одатларни тузатиб бориши ва бўлажак сифатга замин тайёрлаши керак. Маънавий-ахлоқий тарбия ўқувчи мактабни тамомлагандан кейин ҳам тўғалланмайди, у бутун умр бўйи давом этади.

Маънавий-ахлоқий тарбия-таълим бериш билан боғлиқ бўлгани ҳолда, ўз хусусиятларига, ўзига хос вазифалари, уни ташкил этишнинг форма ва методларига эга бўлиб, махсус равишда ўрганилиши лозим.

Ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашнинг муҳим шарти сифатида уларнинг ўқув ва ўқишдан ташқи хилма-хил фаолиятларининг бирлиги тўғрисидаги тушунчалар билан боғлиқдир.

Ўқув ва маънавий-ахлоқий тарбия фаолияти бир-бирларини тўлдириш лозим: Синф раҳбари томонидан тарбиявий босқичга раҳбарлик қилинган тақдирдагина тарбияда бирор мақсадга қаратилганлик, маълум бир системанинг бўлиши мумкин. Маънавий-ахлоқий тарбиялаш аввало тарбияланувчи шахсининг таркиб топиш процессига раҳбарлик қилишни тақозо этади.

Бирор мақсадга қаратилган тарбия жараёнда тарбияланувчиларнинг жисмоний ҳамда маънавий-ахлоқий етуклиги ўсиб боришига қараб уларнинг мустақиллиги ва ижодий фаоллиги ортиб боради. Ўқувчилар жамоасининг онглилиги ортиб бориши билан тарбиячининг вазифалари ўзгаради. Тарбия давомида тарбияланувчининг қарашлари, ҳаётий нуқтаи назари аста-секин таркиб топади.

2. Мактабдаги тарбиявий ишлар тизимида ташкилотчи ва синф раҳбарининг вазифалари

Ҳозирги даврида мактаб ва уйдаги ўқув-тарбия ишларини амалга ошираётган педагогик жамоа олдида жуда катта вазифалар қўймоқда. Мактаб ёш авлодни дунёқарашини таркиб топтириш, ғоявий, сиёсий жихатдан чиниқтириш, юксак ахлоқий фазилатларга эга қилиш, меҳнатига ва онгли касб танлашга тайёрлаш лозим. Бу вазифаларни ҳал қилишда синф раҳбари ва ташкилотчи муҳим рол ўйнайди. Чунки, у бир синф шароитида тарбиявий вазифаларни амалга оширишга қаратилган ишларни ташкил этади ва бошқаради.

Синф раҳбари қуйидаги вазифаларни бажаради:

1. Ўзига юклатилган синфдаги тарбиявий ишларни амалга оширади. Бу вазифани бажараётганда у ёлғиз эмас, шу синфда дарс бераётган турли фан ўқитувчилари билан ҳамкорликда ва уларга суянган ҳолда ўқувчиларда миллий дунёқараш асосларини шакллантиради, ахлоқий тарбиясини ривожлантиради. Ўқувчиларни дарсдан ташқари тадбирларни ташкил этади ва синф жамоасини мустаҳкамлайди.

2. Ўқувчиларнинг билимга бўлган қизиқиш ва қобилитини ўстириш ҳар бир ўқувчининг индивидуал-психик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда касбга йўналтириш ва ҳаётий мақсадларини шакллантириш синф раҳбарининг алоҳида вазифасидир. Айни пайтда ҳар бир ўқувчининг

соғлигини мустаҳкамлашга ҳам эътибор беради.

3. Синф раҳбарининг диққат марказида ўқувчиларнинг юқори дарсда ўзлаштиришини таъминлаш масаласи туради. Бунинг учун у ҳар бир ўқувчининг кундалик ўзлаштиришидан воқиф бўлиб туради. Орқада қолаётганларга ўз вақтида, кечиктирмай ёрдам уюштиради.

4. Синфдаги ўқувчиларнинг ўз-ўзини бошқариш ишларини йўналтиради, улар иштирокида синф жамоасининг ижтимоий фойдали ишлардаги иштирокини таъмин этади, мактаб миқёсида уюштирилаётган муҳим тадбирларда ўз синфининг фаол қатнашишини таъминлайди.

5. Синф ўқувчиларининг ота-оналари, куни узайтирилган гуруҳларининг тарбиячилари, корхоналар ва муассасалардаги, турар жойлардаги оталиққа олувчилар билан яқин алоқага ўрнатади.

6. Синф раҳбари шу синфда дарс бераётган барча фан ўқитувчилари ўртасида ўқувчиларга нисбатан ягона талаблар ўрнатилишига эришади, ота-оналарга педагогик билимлар тарқатиб, оила билан мактаб ўртасидаги алоқани мустаҳкамлайди.

7. Синф раҳбари ўз синфидаги турли ҳужжатларини; синф журнали, ўқувчиларнинг кундаликлари, табеллар, шахсий маълумотлари, турли хил режа ва ҳисоботларни юритади.

Кўриниб турибдики, синф раҳбарининг вазифалари кенг ва мураккаб, уларни муваффақиятли ҳал қилиш синф раҳбарининг шахсий сифатларига ҳам боғлиқдир. Синф раҳбарининг шахсий сифатларига қўйиладиган талаблар ўқитувчига қўйиладиган талаблардан фарқ қилмайди. Лекин, синф раҳбари асосий тарбиячи, болалар маънавий жихатдан андоза оладиган шахс бўлганлиги учун ҳам, бу талаблар унинг шахсий фазилатига айланиб кетиши билан тарбияда алоҳида рол ўйнайди.

Ўқувчиларни ҳар томонлама етук, баркамол қилиб тарбиялаш масалаларини муваффақиятли ҳал этиш, уларда фаол ҳаётий мавқени шакллантириш, ўзлаштириш ва билим сифатини ошириш кўп жихатдан куни узайтирилган гуруҳларининг самарали ишлашига боғлиқдир. Синфдан ва мактабдан ташқари ташкил қилинган ишлар ўқувчилар ҳаётидаги тарбиявий фаолиятини тўлдиради. Уларнинг дунёқараши, тўғри шаклланишига, ахлоқий камол топишига кўмаклашади. Назарий билимларни амалиёт ишлаб чиқариш билан боғланишига замин яратади.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишларга раҳбарлик қилувчи ташкилотчиларнинг вазифалари ҳам кўп қирралидир. Синфдан ва мактабдан ташқари ишларнинг ташкилотчисининг вазифаларига қуйидагилар киради:

1. Дарсдан ташқари тарбиявий ишларни режалаштириш ва амалга оширишни назорат қилиш.

2. Ўқувчиларнинг синфдан ва мактабдан ташқари кўп қиррали ишларни ўқувчилар ташкилотлари синф фаоллари ёрдамида йўлга қўйиш.

3. Синфдан ва мактабдан ташқари ишлар йўналишига бевосита раҳбарлик қилган ҳолда ўқитувчилар, синф раҳбарлари, ота-оналари, синф

фаолларига услубий ёрдам кўрсатиш.

4. Умуммактаб ва мактаблараро ўтказиладиган энг муҳим тарбиявий тадбирларда қатнашиш.

5. Ўқувчиларнинг бўш вақтларини ташкил қилишда тарбия ва маданият муассасалари ҳамда жамоатчилик кучидан кенг фойдаланиш. Бу борада ташкилотчилар фаоллигини ўрта асосий томонини кўриш мумкин: ташкилотчилик, услубий ва маъмурий.

Булар кўпинча ўзаро ўзвий боғланган ҳолда намоён бўлади. Ташкилотчининг ташкилотчилик фаолиятига қуйидаги бир қатор кишиларни киритиш мумкин:

1. Тарбиявий ишлар соҳасида эришган ютуқ ва камчиликларни таҳлил қилиш.

2. Тарбиявий ишларнинг мақсад ва вазифаларини аниқлаш.

3. Тарбиявий, оммавий, сиёсий ишларни режалаштириш ва уларнинг мазмунини, шакл ва усулларини аниқлаш.

4. Синфдан, мактабдан ташқари ишларни режалаштириш, гуруҳлаштириш ва уларнинг мазмунини, шакл ва усулларини аниқлаш, бошқарувчи шахсларни аниқлаш.

Ўқувчиларнинг синфдан ташқари ишлари ўз мазмунига кўра тафаккур фаолияти ва муносабат воситаси ҳисобланади. Чунки синфдан ташқари ишларда олинган ахборот идрок этилади, қайта ишланади. Шу асосда янги билимлар ҳосил қилинади. Ўқувчилар мактабдан ташқари ишларда қатнашиб турли кишилар билан муаян муносабатга киришадилар. Турли вазиятга дуч келадилар. Шунинг учун ҳам ўқувчиларнинг мактабдан ташқари фаолиятлари қанчалик хилма-хил бўлса, уларнинг муносабатлари шунчалик муносабат доираси кенг ва маънавий ўсиши самарали бўлади. Мактабдан ташқаридаги тарбиявий ишларда ўқувчилар жамоадаги ишларни ўрганадилар. Ижтимоий меҳнат қувончини ҳис қиладилар. Ишлаб чиқариш меҳнатига қўшиладилар. Жамоатчилик фикрига бўйсунушга, жамоа шарафи учун курашишга отланадилар. Мактабдан ташқари фаолиятга қуйидагилар киради:

1. Оғзаки иш усуллари: мажлислар, йиғинлар, маърузалар, кутубхоналар, конференциялар, мунозаралар, учрашувлар, газеталар, радио ва журналлар.

2. Амалий иш олиб бориш усуллари турли жойларга сайёҳатларга, спорт мусобақалари, табиатшунослар тўғараклари, шанбаликлар, янги китоблар кўргазмалари.

Тарбиявий иш педагогикадан бутун қобилиятларни ишга солишга тақозо этади. Синф раҳбарлиги курси билан мактабдан ва синфдан ташқари тарбиявий ишлар методикаси курси бир-бирига боғлиқ ва унинг давомийлигидир.

Юқоридаги қайд этилган топшириқларни бажариш жараёнида ўқувчилар турли қўлланмалар, асбоблар, аппаратлар, дидактик

материаллардан фойдаланишни ўрганадилар, ўз-ўзини текшириш учун турли маълумот ва таянч материалларини жалб этиш кўникмаларини эгаллайдилар.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишни режалаштириш болаларнинг ёш хусусиятларига, мактабнинг жойлашган шарт-шароитларига, ижодий бирлашмаларига, илмий марказлар билан ўзаро алоқаси каби ишларни инобатга олади. Директор ўринбосарининг фаолияти, ўз ифодасини топган хужжатлар рўйхати, халқ таълими томонидан доимий равишда берилиб борилади.

Тарбиявий ишларнинг сифат ва самарадорлиги, аввало тарбиячининг ғоявий ишончига ва сиёсийлигининг даражасига боғлиқ. Бунинг учун синф раҳбари фан янгиликларини мунтазам, эгаллаб бориши билан ўзининг билимини, онгини оширади.

Синф раҳбарининг ахлоқий обрўси ғоят даражада юқори бўлиши ҳам бу ўринда муҳимдир. Синф раҳбари ана шундагина тарбиявий таъсир кўрсатишга эга бўлади. Тарбиячининг шахсий фазилатлари, маънавий қиёфаси ўқувчилар онгининг ва хулқининг шаклланишига катта таъсир кўрсатади. Синф раҳбари учун малака ва кўникмаларга эга бўлишни ўзи етарли эмас. У ўз тарбиявий фаолиятида юксак даражадаги инсонпарварлик фазилатлари, ўз ишига садоқати, интизоми, одамийлиги, ахлоқий сифатлари билан ҳам таъсир ўтказади. Чунки, тарбиячилик қобилияти жуда кўп сифатларни: чуқур билим, кенг фикрлилик, ишга жон дилдан кўнгил қўйиш, болаларга бўлган чексиз, муҳаббат муомала назокатлилик, қалб ёшлиги, серзавқ темперамент, оқил ва адолатлилик намунаси, алоҳида назокат сиполик ва вазминлик каби фазилатларнинг бўлишини тақозо қилади. Бунга яна тарбиячилик техникаси кўшимча ишда муваффақият таъминланиши табиийдир. Тарбиячилик техникаси синф раҳбарининг асосий курулидир.

Синф раҳбарларидан маданият даражасининг кенглиги, педагогик одоб талабларига риоя қилиш, ҳар бир бола шахсини инсон сифатида ҳурмат қилиш билан унга нисбатан талабчанликни унутмаслик, ташкилотчилик малакаларига эга бўлиш, ўз муомоласини тинимсиз ошириб бориш билан ишга ижодий ёндашиш талаб қилинади. Муҳими шундаки, синф раҳбарининг ўзи болаларни тарбияламоқчи бўлган ғоявий-ахлоқий баркамолликка мос бўлиши керак. Тарбиядаги хатоларнинг кўпчилигига асосий сабаб, боланинг олдида қўйилаётган талаблар тарбиячи характерида ҳамиша ҳам намоён бўлавермаслигидадир.

Синф раҳбарининг фаол жамоатчи сифатида ҳамиша намуна кўрсатиши муҳим аҳамиятга эга. Айни вақта у коммуникатив қобилиятга эга бўлиши, рўй бераётган воқеа ва ҳодисаларни фақат педагогик қоидаларга боғлаб баҳолашгина эмас, балки рўй беришни сабабига қараб ҳукм ҳам чиқаришни, ижод қилиш қобилиятига эга бўлиши керак. Синф раҳбари мактабдаги энг етук педагог ҳисобланиб, у бажарадиган меҳнатининг ўлчови, чегараси йўқ. Унинг билмаган иши уддасидан чиқа олмайдиган соҳаси бўлмайди. Шу билан бир қаторда, у беғараз, холис шахс бўлиб, жамоатчилик асосида

ишлайдп. Синф раҳбари педагоглар, ота оналар ва ўқувчиларни ўзаро боғловчи шахс сифатида барча томонларининг нуқтаи назарини ҳисобга олиши, ҳаракатларни бир марказга бирлаштириш, ўзаро алоқаларнинг тўғри бўлишига таъсир ўтказиш ва айтилган вақтда ўзининг ўрнини аниқ таъминлай олиши керак. Мана шу фазилатлар синф раҳбарининг тарбиявий ишлари самарасини оширишга ва унинг муваффақиятини таъминлашга гаров бўлади. Синф раҳбари ўқувчиларга пухта билим беришга, уларни фикрлаш қобилиятини фаоллаштиришга ҳамиша ғамхўрлик қилиб боради. Ҳатто ўзлаштириш юқори бўлган синфларда ҳам болаларда илмга бўлган қизиқиш ва муҳаббатни ўстиришга, таълим сифатини оширишга ҳаракат қилиш зарур.

Айрим мактабларда юқори ўзлаштиришга эришишга ўқув, дидактик масала сифатида мактабда таълим-тарбияни тўғри йўлга қўйишга боғлиқ бўлади. Ўқиш жараёнида болаларда меҳнатсеварлик, диққатни, матонат каби сифатларни тарбиялаш билимни муваффақиятли ўзлаштиришга ёрдам беради.

Мактабда олиб бориладиган тарбиявий ишлар системаси тўғри ва бевосита синфда ўзлаштиришни кўтаришга таъсир этади. Синф раҳбари ўқитувчилар билан ҳамкорликда болаларни ўқишга онгли муносабатда бўлишга ўргатади. Ўқувчиларнинг ўқишларини назорат қилади, дарсларга киради, кузатади ва ўз синфидаги ўқувчилар билан биргаликда синфда ўқув ишларининг сифатини ошириш чора-тадбирларини белгилайди. Юқори синфларда юқори ўзлаштириш учун кўриш сусаймайди, аксинча у яна кўпроқ аҳамият касб этиб боради.

1. Ўқув меҳнатига онгли муносабатда ва унга маълумот билан ёндашиш ҳиссини тарбиялаш билимнинг сифатли бўлиши боланинг ўқишга бўлган интилишига қизиқишига уларнинг ҳаракатчанлигига, диққатига фаолиятига ташаббускорлигига, мустақиллигига боғлиқдир. Бундай сифатларни ўқувчиларда шакллантириш уларга ўқув меҳнатининг ижодий аҳамиятини тушунтириш ва ўқув машғулотларига масъулият билан ёндашишни ўқувчилардан талаб этиш синф раҳбарининг фаолиятида муҳим ўрин эгаллайди. Синф раҳбари ўқув жараёнини ижтимоий фойдали меҳнат билан боғлаш ўқиш билан ҳаёт ўртасидаги, меҳнат фаолияти ўртасидаги алоқани кўрсатиш, ватанни ҳимоя қилиш ҳиссини тарбиялаш орқали эришилади.

2. Ҳар нарсани билишга қизиқиш ва билимга муҳаббат уйғотиш.

Бола билимга қизиқмай туриб, ўқишга интилмай туриб, муваффақиятли ўқий олмайди. Биринчи навбатда қийинчилик билан ўзлаштирилган фанларига нисбатан боланинг қизиқишини уйғотиш керак. Боладаги ўқиш, меҳнатга нисбатан ҳавас ва қизиқиш ўқишидаги қийинчиликларни енгишга, билим фаолиятини оширишга қизиқувчанлик ва мустақиллигини камол топишига олиб келади.

3. Ўқув меҳнати маданиятини ошириш.

Ўзлаштиришнинг паст бўлиши аксарият, ўқув жараёнини системали ва режали олиб бориш иқтидорли болаларни шаклланига олиб келади.

Синф раҳбарининг ва ўқитувчининг асосий вазифаси ҳар бир ўқувчининг фикрлашга ўргатишдан иборатдир. Айниқса болаларда ўқиш қийинчиликларини енгиш, тушуниб ўқиш ва китоб билан мустақил ишлаш уй вазифаларини бажаришда риоя қилишни олган билимларини, амалда қўллаш каби билим олиш учун зарур бўлган сифатларини шакллантириш катта аҳамиятга эгадир. Ўқувчиларнинг ақлий ва жисмоний ўсишига маданиятли бўлиб ҳаракат қилиш ва ҳамиша бу ҳақда ғамхўрлик қилиш лозим.

4. Ўқувчиларни ўқув меҳнатида муайян режага итоат этишга ўргатиш.

Ўқув меҳнати билан дам олишни тўғри ташкил этиш, ташкилий равишда уй вазифаларини бажариш таълим самарадорлигини оширади. Ўқувчилар режимга итоат этишларини ўқитувчи, синф раҳбари ва ота-оналар мунтазам равишда назорат қилиб боришлари керак. Шу йўл билан уларни муваффақиятли ўқишга, ўқув меҳнатида сарамжонликка ўргатиш мумкин.

5. Ўқиш жараёнида ўртоқларига ёрдам беришни уюштириш.

Ўртоқларига ўзаро ёрдам, синфда улгурмовчиликни, мактабни ташлаб кетиш ҳолларининг олдини олишга ёрдам беради. Шу билан бирга синфда ўртоқлик дўстлик ва бир жамоа бўлиб шаклланишига олиб келади.

6. Синф ўқувчилари билан алоҳида бўлиши ва яхши ҳамкорлик.

Синф раҳбари таълим-тарбиявий ишларни яқка ўзи эмас, балки шу синфларда дарс берувчи бошқа ўқувчилар билан ҳамкорликда ҳал этади. Ўқув ишларида синф раҳбарининг ва шу синфда ишлайдиган бошқа ўқитувчиларнинг бир ёқадан бош чиқариб ишлаши, ўқувчиларга нисбатан ягона талабни амалга ошириш ва ўқувчиларнинг бир-бирига ўзаро ёрдамлари таълим-тарбия сифатини оширади.

Тарбиявий ишлар тизимида ташкилотчи ва синф раҳбарининг фаолияти кўп қиррали ва сермазмундир. Синф раҳбари раҳбарлик қилаётган синф ўқувчиларини тарбиялаш билан бир қаторда ўқув йили ёки чорак давомида нималар қилиш кераклиги болалар ҳаётини нима билан банд қилиш ва танланган иш турини қандай амалга оширишни беҳато аниқлаш каби анча мураккаб муаммони ечади. Бу борада синф раҳбарига турли хил манбалар ёрдам беради. Ўқувчиларнинг айрим хатти-ҳаракатларига бу хатти-ҳаракатлар намоён бўлишини ташкил этиши тажрибаларини ўрганиш ва таҳлил қилиш асосида ўқувчиларни ўрганишда амал қилиши лозим бўлган талабларни шундай ифодаламак мумкин.

Болаларни ўрганиш уларга тарбия ва таълим бериш сифатини ошириш лозим. Ўқувчиларни мунтазам тарзда ўрганиш асосида бошланғич жамоага ҳамда алоҳида ўқувчиларга тарбиявий таъсир этишининг янада самарали усул ва методларини танлаб олишга ижодий ёндашиш мумкин бўлади.

Ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятлари, майллари ҳамда қизиқишларини қайд қилиб бориш билангина чекланиб қолиш нотўғри бўлади. Бу ўрганиш асосида ўқувчиларнинг ўзига хос хусусиятларини

ҳисобга олиб, булар билан олиб бориладиган тарбиявий ишларни ташкил этиш муҳимдир. Ўз ўқувчиларини яхши ўрганиш демак, ташқи томонига эмас, балки улар ҳуқ-атвор сабабларини ўрганишга эътибор бермоқ даркор.

Ўқувчиларни табиий ҳаёт ва ўқув фаолияти шароитида ўрганиш.

Ўқувчи таълим жараёнида ижтимоий фойдали маслаҳатга ва жамоат ишига ўрганиши лозим. Ўқитувчиларнинг ўқитувчи ва ўқувчилар жамоаси билан, ота-оналар ва теvarак атрофидаги кишилар билан киришадиган муносабатларини ўргатиш жуда муҳим аҳамият касб этади. Бу муносабатлар жараёнида шахснинг янада тўла очилади. Ўқувчиларни тиббий иш ва кундалик ҳатти-ҳаракат жараёнида ўрганиш ўқувчига ҳақиқий баҳо беришга ёрдам беради.

Юқори синфларда юқори ўзлаштириш сусаймайди, аксинча у яна кўпроқ аҳамият касб этиб боради.

1. Ўқув меҳнатига онгли муносабатда ва унга маълумот билан ёндашиш ҳиссини тарбиялаш билимнинг сифатли бўлиши боланинг ўқишга бўлган интилиши, қизиқишига уларнинг ҳаракатчанглигига, диққатига фаолиятига ташаббускорлигига, мустақиллигига боғлиқдир. Бундай сифатларни ўқувчиларда шакллантириш, уларга ўқув меҳнатининг ижодий аҳамияти тушунтириш ва ўқув машгулотларига масъулият билан ёндашишни ўқувчилардан талаб этиш синф раҳбарининг фаолиятида муҳим ўрин эгаллайди. Бунга эса уларнинг ўқишдаги ҳар бир ютиғини ижтимоий фойдали меҳнат билан боғланиш ўқиш билан ҳаёт ўртасидаги меҳнат фаолияти ўртасидаги алоқалини кўрсатиши, ватанни ҳимоя қилиш ҳиссасини тарбиялаш орқали эришилади.

2. Ҳар нарсани билишга қизиқиш ва билимга муҳаббат уйғотиш.

Бола билимга қизиқмай туриб, ўқишга интилмай туриб, муваффақиятли ўқий олмайди. Биринчи навбатда қийинчилик билан ўзлаштирилган фанларига нисбатан боланинг қизиқишини уйғотиш керак. Боладаги ўқиш меҳнатига нисбатан, меҳнатга нисбатан ҳавас ва қизиқиш ўқишидаги қийинчиликларни енгишга, билим фаолиятини оширишга қизиқувчанлик ва мустақиллигини камол топишига олиб келади.

3. Ўқув меҳнати маданиятини ошириш.

Ўзлаштиришнинг паст бўлиши аксарият, ўқув меҳнатини системали ва режали олиб бориш иқтидорли болаларда иқтидорини шаклланишига олиб келади. Синф раҳбарининг ва ўқитувчининг асосий вазифаси ҳар бир ўқувчининг фикрлашга ўргатишдан иборатдир. Айниқса болаларда ўқиш қийинчиликларини енгиш, тушуниб ўқиш ва китоб билан мустақил ишлаш уй вазифаларини бажаришда риоя қилишни олган билимларини, амалда кўллаш каби билим олиш учун зарур бўлган сифатларини шакллантириш катта аҳамиятга эгадир. Ўқувчиларнинг ақлий ва жисмоний тараққий этишга

маданиятли бўлиб ҳаракат қилиш ва ҳамиша бу ҳақда ғамхўрлик қилиш лозим.

4. Ўқувчиларни ўқув меҳнатида муайян режага итоат этишга ўргатиш.

Ўқув меҳнати билан дам олишни тўғри алмаштириб бориш, ташкилий равишда уй вазифаларини бажариш таълим самарадорлигини оширади. Ўқувчилар режимга итоат этишларини ўқитувчи, синф раҳбари ва ота-оналар мунтазам равишда назорат қилиб боришлари керак. Шу йўл билан уларни муваффақиятли ўқишга, ўқув меҳнатада сарамжонликка ўргатиш мумкин.

5. Синфда ўқиш жараёнида ўртоқларга ёрдам уюштириш. Ўртоқларга ўзаро ёрдам, синфда улгурмовчиликни, икки йилликни ва мактабни ташлаб кетиш ҳолларининг олдини олишга ёрдам беради. Шу билан бирга синфда ўртоқлик дўстлик ва бир жамоа бўлиб шаклланишига олиб келади.

6. Синф ўқувчилари билан алоҳида бўлиши ва яхши ҳамкорлик.

Синф раҳбари таълим-тарбиявий ишларни якка ўзи эмас, балки шу синфларда дарс берувчи бошқа ўқитувчилар билан ҳамкорликда ҳал этади. Ўқув ишларида синф раҳбарининг ва шу синфда ишлайдиган бошқа ўқитувчиларнинг бир ёқадан бош чиқариб ишлаши, ўқувчиларга нисбатан ягона талабни амалга ошириш ва ўқувчиларнинг бир-бирига ўзаро ёрдамлари таълим -тарбия сифатини оширади.

3.Ташкилотчи ва синф раҳбарининг иш фаолиятини ташкил этиш методикаси

Ташкилотчи ва синф раҳбарининг фаолияти кўп қиррали ва сермазмундир. У ўзи раҳбарлик қилаётган синф ўқувчиларини тарбиялаш билан бир қаторда ўқув йили ёки чорак давомида нималар қилиш кераклиги болалар ҳаётини нима билан банд қилиш ва белгиланган вазифаларни қандай амалга оширишни беҳато аниқлаш каби анча мураккаб муаммони ечади. Бу борада синф раҳбарига турли хил манбалар ёрдам беради.

Тарбияга комплекс ёндошиши бирор ўқувчини ҳам эътибордан қочирмаслик синф раҳбари учун алоҳида масаладир. Тарбиялаш учун синф раҳбари тарбия объекти бўлган болани яхши билиш, уни яхлит идрок этиши керак. Кўпчилик синф раҳбарлари болани дарсда ўқувчи, мусобақада спортчи сифатида, яъни ҳар бир аниқ иш шароитидан келиб чиқиб идрок этади ва шунга кўра муомола қилади, бола шахсининг бошқа томонлари эса ҳозирча ҳисобга олинмайди. Аммо ҳар бир боланинг ўз тажрибаси, ўз эмоционал маданият даражаси, кадрлайдиган нарсалар, эҳтиётлари, талаблари, умидлари, алоқалари, муносабатлари каби бутун бир дунёси бор. Тарбияда ана шулар ҳисобга олиниши керак. Синф раҳбари ўз ўқувчисининг ички дунёсини, кечинмаларини, ҳулқида вужудга келаётган ҳолатларнинг сабабини, иродасини яхши билсагина унинг қалбига йўл топа олади ва болага таъсир этишининг тўғри йўлини аниқлайди. Ана шундай сифатларга эътибор берган синф раҳбари тарбияда етакчи ўринни эгаллайди.

Шуни ҳам унитмаслик керакки, болага тарбиявий таъсир этувчи омиллар ҳозирги даврда ғоят даражада кўпайди: оила, кенг жамоатчилик, радио, телевидения кино, театр, китоб, журнал, муסיқа ва бошқалар.

Синф раҳбарининг болага тарбиявий таъсир этишдаги етакчилик, бирдамлик ролни тарбиявий таъсирининг бу қадар кўп тармоқлари орасида сақлаб қолиш ғоят қийинлашиб борапти. Баъзан болага тарбиячидан кўра ўртоғи, кўшниси, кўчадаги дўстлари кучлироқ таъсир этиши ҳолларига дуч келамиз. Аммо бунинг акси бўлган тақдирдагина тарбияда муваффиқиятга эришилади. Бунга эса тарбиячининг нутқи назари ҳам ўз таъсирини кўрсатади. Чунки, ҳар бир болада маълум куртаклар: яхшилик ва поклик билан бир қаторда салбий, фаоллик ва пассивлик сифатлари мавжуд. У муносабатларга эътибори жиҳатидан ҳам ҳар хил сифатларга эга. Агар тарбиячи унга оптимистик нуқтаи-назардан ёндашса, бола яхшиликка интилиб, унинг умидини оқлайди ва аксинча болага олдиндан ношуд, ялқов, тартибсиз деб қаралса ҳамда, ўжарлик ва терслик боланинг сифати ҳукум чиқарилса у ҳолда тарбияланувчи ўзининг худди шундай қилиб кўрсатади. Натижада у бу борада ҳам тарбиячининг «умидини оқлайди».

Синф раҳбари болаларни яхши била олиши учун уларни ўрганиш дарсда, дарсдан ташқари вақтларда умуман боланинг ҳаёти ўтадиган барча шароитларда амалга оширилади. Болани ўрганиш билан синф раҳбари унинг индивидуал хусусиятлари ҳақида аниқ маълумотга эга бўлади.

Боланинг индивидуал хусусияти унинг хулқиға, ўзлаштиришиға муносабатларига жамоадаги ўрниға таъсир этади. Шу боисдан ҳам жамоадаги ўқувчилар тарбияланаётганда алоҳида ўқувчини унитиш ярамайди. Чунки синф раҳбари кўпгина ташкилий ишларни уюштиришда кимға суяниш, кимға қандай вазифа юклаш, кимға мустақиллик бериш ва кимға мунтазам ёрдам бериш кераклигини фақат уларнинг индивидуал хусусиятларини яхши билиш туфайлигина беҳато аниқлайди. Демак, индивидуал муносабат болага тарбиявий таъсир этишнинг энг самарали йўлини топиш имкониятини беради.

Тарбиявий ишлар жараёнида синф раҳбари бутун синф жамоасини ҳам ўрганиши керак.

Синф раҳбари ўзига берилган синфни қабул қилиб олиш билан болалар ҳақида кўпгина маълумотларни аниқлайди. Бу маълумотлар боланинг оиласидан ўқитувчилардан, ўртоқларидан олинади ва тарбияға ягона таъсир бирлиги ҳам шу асосда вужудға келади.

Мана шу ўринда болалар ота-оналар ва ўқитувчилар ўртасидаги ўзаро муносабатлар масаласига алоҳида эътибор бериш лозим. Бу учлик марказида бола, яъни ўқувчи туради, мактаб ва оила эса унга икки томондан таъсир этади. Аини вақтда бола мактаб билан оиласидаги алоқани таъминловчи восита ролини ҳам бажаради. Лекин унинг мактаб ҳақидаги оилаға етказадиган маълумотлари ҳамиша ҳам ҳақиқатға тўғри келавермайди ва у ҳатто кундалик орқали бериладиган ахборотларни ҳам ўзига талкин этиб боради. Кўпинча оила билан мактаб ўртасида вужудға келадиган англашинмовчилик ҳам мана шу туфайли рўй беради. Ўқувчи катталарнинг ўзи билан муомола қилаётган вақтдаги позициясини солиштириб кўриш орқали маълум хулосаға келади ва ўзига ҳукум чиқаради. Худди шу ҳол унинг хулқида ўз аксини топади ва у бир гал ўқитувчининг, бошқа вақт ота-онасининг тарбиясини олади. Ҳатто энг виждонли болада ҳам бу ҳолни рўй бериши табиийдир.

Ана шу ҳолатнинг вужудға келмаслиги учун ота-онаға ёрдам бериш, ўқитувчи билан ота-она ўртасидаги ҳамкорликнинг тўғри бўлишида оила тарбиясига раҳбарлик қилиш зарур. Бунинг учун у ҳар бир оилани гуруҳ ва ҳар томонлама ўрганиш керак. Синф раҳбарининг оилавий шароитни индивидуал муносабат учун у қуйидагиларни ўз ичига олган дастурға эға бўлиши керак:

1. Оила ҳақида умумий маълумот: оила таркиби: катталарнинг иш жойи, касби, оиланинг моддий жиҳатдан фойдаланганлик даражаси; уй жой шароити:

2. Оиланинг маданий даражаси: оила аъзоларининг маълумоти, оилавий кутубхона бор йўқлиги, қандай матбуотға ёзилиши, анъаналари ва оилавий байрамлар.

3. Оиланинг тарбиявий имкониятлари, ота-онанинг болага ва боланинг ота-онаға муносабати, уларнинг инсоний етуклиги ва қиёфаси болаларнинг ўз ота-оналарининг касби ҳақидаги тушунчалари, оилада салбий таъсирнинг бор йўқлиги.

4. Болага оиладан ташқарида кўрсатилаётган таъсирлар ва ота-оналарнинг уларда муносабати, ўртоқлари, ҳовли, кўча, кўшнилари, ота-онанинг танишлари, қариндошлар ва бошқалар.

Синф раҳбари тарбиявий ишининг муваффақияти кўп жihatдан унинг болалар ички дунёсига чуқур сингиб киришига, уларнинг кечинмалари ҳамда хулқ-атворини тушунишига боғлиқдир. Ўқувчининг нима билан яшаётганлигини, унинг қизиқиши ва майиллари қандайлигини иродасининг ўзига хослиги ҳамда характери хусусиятларини ўрганиш деганимиз, унинг қалбига мумкин қадар ишончли йўл топиш, унга тарбиявий таъсир этишининг ҳамда макбул методларидан фойдаланиш демакдир.

Тарбиячи ўқувчининг индивидуал хусусиятларини яхши ўргангач ва тушунган тақдирдагина, бу ўқувчи шахсини муваффақиятли тарбиялаб етиштира олади. Ўқувчиларни ўрганиш ўқитувчининг, айникса синф раҳбарининг вазифасидир. У ўқувчиларни фақат дарсдагима эмас, балки синфдан ташқи вақтдан уларга тарбия бериш вақтида ҳам, ўқувчилар уйларида борганда ҳам, ҳар хил экскурсиялар вақтида ҳам ўрганади.

Синф раҳбари синфни қабул қилиб олгандан кейин, унинг биринчи иши, одатда, ўқувчиларни ўрганиши билан боғлиқ бўлади.

Бу иш унинг ўзи беркитилган синфдаги бутун иш фаолияти мобайнида давом этади ва унинг тарбиявий иши системасида муҳим бир томонни ташкил этади.

Ўқувчиларнинг ўзига хос хусусиятлари, уларнинг хулқлари ва майлларини, улар олган тарбия даражасини билган ҳолда, маълум мақсадга қаратилган ва таъсирчан режа тузиш осон бўлади.

Маълумки, ўқувчи шахснинг таркиб топиши ва ривожланиши бир текис бормайди. Синф раҳбарининг мазкур ўқувчи тўғрисида келган белгилари бугунга келиб етарли бўлмай қолиши мумкин.

Тўғри, ўқувчиларни ўрганиш кўп вақт ва куч талаб этади. Аммо кейинчалик булар ҳаммаси катта натижалар беради. Синф раҳбари ўқувчиларни, уларнинг хусусиятларини билган ҳолда, улар камолоти жараёнини муваффақиятли тарзда йўлга солиб етишиш мумкин бўлади. Ўқувчиларни ўрганишга бошқа ўқувчилар, етакчилар ва ота-оналар жалб этилади.

Бунда ўқитувчилар ҳамда синф раҳбарлари ишидаги муносибликка риоя қилиш жуда муҳимдир. Ўқувчиларни ўрганишни натижалари билан барча ўқитувчиларни таништириб бориш зарур. Шу билан бирга уларнинг ҳар қайси ўқувчи тўғрисида билганларини ҳам ҳисобга олиш лозим. Булар ўқувчиларга тарбия бериш жараёнида уларга бир хилда талаблар қўйиш ва уларга бир хил муомола қилишга эришишга ёрдам беради. Ўқувчиларни ўрганиш уларга индивидуал ёндашишининг зарур шартидир. Ўқувчиларни уларга таълим ва тарбия бориш жараёнида ҳар қайси ўқувчига индивидуал ёндашишга эришиш мақсадида ўрганмоқ лозим. Ўқувчилар ўз характерига қизиқиши ва майлига кўра бир хил эмас. Улардан бир хиллари бир мунча чакқон, бошқа бир хиллари эса сусткаш, уқувсиз,

баъзи ўқувчилар жасур ва шижоаткор, бошқа бирлари эса уятчан ва тортинчоқ бўлишади. Баъзи бир ўқувчилар ўз ташкилотчилиги ва қайтийлиги билан ажралиб турса, бошқа бирларида эса бу хусусиятлар мавжуд эмас. Хуллас, синф бир бирига ўхшамаган, турли хусусиятдаги болалардан ташкил топган бир группадир. Синфда ташқи кўриниш жиҳатидан бир-бирига ўхшаш болалар бўлмагани сингари, ўз ички хусусиятлари жиҳатидан бир бирига ўхшайдиган болалар ҳам бўлмайди. Уларнинг характери, қизиқишлари қайфиятлари ва хоҳишлари, уларнинг хулқ-атворлари сабаблари, кўникма ва малакалари, одатда, турлича бўлади. Ҳар қайси ўқувчи ўзига хос, бошқаларга ўхшамайдиган хусусиятга эга бўлади. У алоҳида шахс сифатида камол топиб боради.

Одатда синф раҳбари синфдаги барча ўқувчиларга нисбатан ягона тарбиявий вазифалар қўяди ва ҳал этади. Масалан, у ўзининг барча ўқувчиларини меҳнатсеварликка, бир жон бир тан бўлишига, ҳаққонийликка ўргатишга ҳаракат қилади. Аммо бу вазифаларнинг ҳал этиш йўллари, восита ва методлари ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларига қараб турлича бўлиши мумкин. Уларнинг баъзиларини ўз вақтида рағбатлантириш, баъзиларига буюриш хулқ-атвор қоидаларини бузган ўқувчиларни жазолаш даркор. Бинобарин, ўқувчиларга тўғри тарбия бермоқ учун тарбия жараёнида уларга индивидуал ёндашишни амалга оширмоқ керак. Бунииг учун эса уларни чуқур ва ҳар томонлама ўрганмоқ зарур. Синф раҳбари ўз ўқувчиларини билмаса, у ўқувчиларга ёндашишда, педагогик таъсир кўрсатиш методдарини танлашда катта хатоларга йўл қўйиши мумкин.

Ўқувчиларга индивидуал ёндашишнинг амалга ошириши тарбия ва таълим бериш принципларидан биридир. Бу тамойил ўқувчилар ва синф раҳбарликларининг ўқув-тарбиявий иш тажрибаларидан болаларни севиш ва ҳурмат қилинишнинг номоён бўлиши, уларнинг камолоти тўғрисида кундалик ғамхўрлик қилиш асосида кенг қўлланади.

Тарбиячи ўқувчилар жамоасини тарбиялар экан, ҳеч қайси ўқувчини назардан соқит қолдирмасилиги даркор. Ўқувчиларнинг хулқ-атвори тартиб интизоми, ўзлаштириш кўп жиҳатдан уларнинг индивидуал хусусиятларига боғлиқдир. Баъзи бир ўқувчи ўзининг ўқишга бардошсизлиги туфайли дарсларга улгурмайди, иккинчи бирининг дарсда яхши жавоб беришга ўз журъатсизлиги, тортинчоқлиги ҳалақит беради, яна бирининг яхши ўқишига ўзлаштирилмаганлигининг сабабларини билган тақдирдагина, унинг олдини олиш борасида, реал ва таъсирчан тадбирлар қўллаш мумкин бўлади.

1. Ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларини ҳамиша ва ҳамма ҳолда ҳисобга олмоқ зарур.

Ўқувчиларга индивидуал ёндашиш бу ҳар қайси ўқувчининг хусусиятларига фаол тарзда мослашиш эмас. Бу энг аввало ҳар қайси ўқувчининг индивидуал хислатларини, унинг психологик тараққиёти хусусиятларини, унинг шахсий тажрибасини ҳисобга олган ҳолда унга тарбиявий таъсир кўрсатишнинг янада самарали йўллари фаол равишда қидириб топишдир. Бундай ёндашишга фақат тарбиялаш ва ўқитиш қийин бўлган ўқувчиларгина эмас, балки истисносиз ҳамма ўқувчилар муҳтождир,

тарбиячининг ўқитувчининг вазифаси фақат қолоқларни ва интизомсизларни илғорлар ва интизомлилар қаторига етказиб олишдагина иборат эмас, балки шу билан барча ўқувчиларнинг, жумладан, энг яхши интизомли, билимли, санъатга ҳавасманд болаларнинг ҳам ақлий, ҳам қувватларини ва ташкилотчилик қобилиятларини ҳар томонлама ривожлантиришдан иборатдир.

Ўқувчиларга тарбия бериш жараёнида уларга индивидуал тарзда ёндашиш ҳар қайси ўқувчини ўз назар-эътиборида тутишдан, унинг хусусиятларини билишдан, унинг ижобий хислатларига таянишдан, унга оғир пайтларда мунтазам ёрдам кўрсатиб боришдан ва уни яхши хатти-ҳаракати учун рағбатлантириб туришдан иборатдир.

Ҳатто ўқувчиларни синфда жойлаштириш каби ишларда ҳам уларга индивидуал ёндашишга риоя қилмоқ даркор. Ўқувчиларни ўрганиш қатор талабларга жавоб берган тақдирдагина, у ўз олдига қўйилган натижаларни беради. Мактаблар ўз тарбиявий ишини кўп даражада енгиллаштириш, бу тарбиявий ишни янада аниқ ва мақсадга йўналтирилган тарзда олиб бориш эканлигини синф раҳбари учун қоида тусига кирмоғи зарур.

2. Ўқувчиларни ўрганиб, уларга тарбиявий таъсир кўрсатиш.

Ўқувчи шахсини ўрганиш ҳам пираворд мақсад, эмас балки уларга таълим-тарбия бериш учун зарурий шарт-шароитдир. Одатда тажрибали синф раҳбарлари ўрганаётиб тарбия бериш, тарбиялаётиб ўрганиб бориш қоидасига амал қиладилар. Ўқувчиларни ўрганиши бу тарбиячилар учун муваффақиятли тарбиялашнинг зарурий шарт-шароити бўлиб хизмат қилади, тарбиялаш эса ўз навбатида ўқувчиларни камол топтириш жараёнида уларни ўрганишнинг асосий йўлларида бири синфдатида фойдаланилади. Ўқувчиларни ўрганиш борасидаги ишлар шахсини камол топширишнинг табиий тарзда фаол иштирок этиш билан, ўқувчиларда зарурий маънавий хислатлари ва характер хусусиятларини таркиб топиш билан органик равишда қўшилиб кетади.

Синф раҳбари ўқувчилар хулқ-атворидаги ижобий хислатларни ривожлантириш, салбий хусусиятларга барҳам беришни «лойиҳалаштиради».

3. Ўқувчиларни ўрганишни режали тарзда ва мунтазам олиб бориш даркор.

Ўқувчи хулқ-атворидаги якка-ярим учрайдиган ва тасодифий воқеаларни эмас, балки унинг шахсида жуда кўп учрайдиган типик хусусиятларни ўрганмоқ керак. Шунинг ҳисобга олиш керакки ўқувчилар ҳамма вақт ўсиб камол топиб борадилар. Уларнинг қизиқишлари доим ўзгариб боради, уларнинг ички дунёлари доимо бойиб боради. Шунинг учун ҳам ўқувчиларни фақат ривожланишга ўргатмоқ ва бу ривожланишни фаол бошқариб бориш зарур. Ўқувчиларни янада яхши, ҳар томонлама ўргатмоқ учун қилинадиган муомолаларнинг барча имкониятларида фойдаланмоқ лозим. Фақат ўқувчиларнинг айрим хатти-ҳаракатларига бу хатти ҳаракатлар номоён бўлишларини ташкил этиш тажрибаларини ўрганиш ва таҳлил қилиш асосида ўқувчиларни ўрганишда амал қилиши лозим бўлган талабларни шундай ифодамоқ мумкин.

Болаларни ўрганиш уларга тарбия ва таълим бериш сифатини оширишга бўйсиндирмоғи лозим. Ўқувчиларни мунтазам тарзда ўрганиш асосида бошланғич жамоага ҳамда алоҳида ўқувчиларга тарбиявий таъсир этишининг янада самарали усул ва методларини танлаб олишга ижодий ёндашиш мумкин бўлади. Ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятлари, майллари ҳамда қизиқишларини қайд қилиб бериш билангина чекланиб қолиш нотўғри бўлур эди. Бу ўрганиш асосида ўқувчиларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиб, булар билан олиб бориладиган тарбиявий ишини ташкил этиш муҳимдир. Ўз ўқувчиларини яхши ўрганиш демак, ташқи томонига эмас, балки улар ҳулқ-атвор сабабларини ўрганишга эътибор бермоқ даркор.

4. Ўқувчиларни табиий ҳаёт ва иш фаолияти шароитида ўрганиш.

Ўқувчи таълим жараёнида ижтимоий фойдали маслаҳатга ва жамоат ишига жалб қилиш лозим. Ўқитувчиларнинг ўқитувчи ва ўқувчилар жамоаси билан, ота-оналар ва теvarак-атрофидаги кишилар билан киришадиган муносабатларини ўргатиш жуда муҳим аҳамият касб этади. Бу муносабатлар жараёнида шахснинг янада тўла очилади. Ўқувчиларни тиббий иш ва кундалик ҳатти-ҳаракат жараёнида ўрганиш ўқувчига ҳақиқий баҳо беришга ёрдам беради.

1. Ўқувчиларни хилма хил методлар ва усуллар билан ўргатиш.

Ўрганиш методлари қанчалик турли туман бўлса, ўқувчиларни шунчалик тўла ва асосли ўрганиши мумкин бўлади. Ўқувчи шахсини ўрганишининг асосий методларидан бири унинг иш фаолияти ва ҳатти-ҳаракатларини ўрганишдан иборатдир. Айни бир вақтда қўшимча методлар сифатида ўқувчилар билан, мазмун сифатида иш олиб борадиган ўқитувчилар билан ўқувчиларнинг ота-оналари билан суҳбатлардан фойдаланилади. Ўқувчилар инсонларни таҳлил қилиш ва улар иш фаолиятлари натижалари таҳлил қилиш сингари методлар ҳам қўлланади. Ўқувчиларни ўрганиш методикаси таъсирчан бўлмоғи керак. Ўқувчини ўрганиш асосида унинг характери ва ҳулқ-атворидаги салбий хусусиятларининг олдини олиш ҳам ижобий ҳислатларни мустаҳкамлаш йўллари белгилаб олишда муҳим аҳамият касб этди.

5. Ўқувчиларни ўрганиб, улар ҳаёти ва турмуш шароитлари билан танишиш.

Ўқувчиларнинг ахлоқий ҳислатлари, унинг ютиқлар ва камчиликлари, энг аввало унинг таълим ва тарбия олиш жараёнида ижтимоий уй шароити, теvarак-атрофи ҳам аҳамият касб этмайди. Ўқувчиларни ўргатиш дастури уларни фақат мактабдагина эмас, балки шу билан бирга уй шароитида, оилада ҳам ўрганишни назарда тутмоғи даркор.

6. Шахснинг алоҳида хусусиятларини эмас, балки бутун шахсини ўрганмоқ даркор.

Синф раҳбари тарбиявий ишнинг турли босқичларида ўқувчи ҳулқ-атворининг айрим томонларини ўргатишга эътиборини қаратиши мумкин. Ўқувчини ҳар томонлама ўрганишга эришмоқ учун дастурни олдиндан яхши ўйлаб тузиш, ўқувчиларни ўрганиш режасини, суҳбат саволларини, иншолар мавзуларни тайёрлаб олиш зарур.

I – Оила; – Маҳалла жамоатчилиги; – Мактаб жамоатчилиги; – Телевидение; – Ҳозирги давр янгиликлари; – Ўзаро муамала.	II – Ўзининг тажрибаси; – Қадрлайдиган нарсалари; – Шахсий талаблари; – Ниятлари ва умидлари; – Ўзаро алоқалари; – Муносабатлари.
III – Алоҳида эътибор бериш; – Ҳар бир ҳаракатини кузатиш; – Раҳбатлантириш; – Сухбат ўтказиш; – Эркин мулоқотга ўргатиш; – Яқиндан сирлашиш	IV – Мавзунини тўғри танлаш; – Тарбиявий аҳамиятини кўрсата билиш; – Қизиқарли ўтказиш; – Ўқувчилар ижросини эшитиш ва кўриш; – Мақсадга эришиш; – Мазмунли ташкил этиш.

Синф раҳбари ўз ўқувчисини доимо ўрганиб бориши учун фақат ўқувчилар билангина эмас, балки ўқитувчилар билан, ўқувчиларнинг ота-оналари билан ҳам иш олиб бориши керак. Синф хонасининг жиҳози ва кўриниши ўқувчиларнинг эстетик тарбиясига жиддий таъсир кўрсатади. Синф раҳбарининг кўргазмали куруллардан самарали фойдаланиш, ўқувчиларни дарсдан бўш вақтларидан фойдаланиш ва болалар ижодий қобилиятларини ўстиришда уларни ҳар томонлама камол топтиришга ёрдам беради. Дарсдан ташқари вақтларда ўқувчиларнинг жамоат тошириқларини бажаришини, тўғаракларда иштирок этишини назорат қилиш керак.

Болаларни севиш, уларни ҳурмат қилиш яхши хислатларни юзага келтириши мумкин. Агар ўқитувчи ўз ўқувчиларига нисбатан бефарқ, айниқса менсимасдан муносабатда бўлса, бундай ўқитувчини ўқувчилар ҳурмат қилмайди ва обрўси тушиб боради.

Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишларнинг самарадорлигини ошириш аввало комил инсонни шакллантиришнинг энг замонавий ва қулай йўналишларини топиб жорий этишга боғлиқ. Тарбиявий ишларни давр талабига жавоб берадиган ҳолда келтириш учун тарбиянинг асоси бўлган барча ғоялар қайтадан кўриб чиқилиши, асосий эътибор бола шахсига қаратилиши, йиллар давомида тўпланган ижобий тажрибадан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади. Ўзбекистонда ёшларни баркамол инсонлар қилиб тарбиялаш, улар онгига умуминсоний ва миллий-маданий, маънавий, ахлоқий қадриятларни сингдириши талаб этилади.

Ўқувчиларда интизомлилиқни тарбиялашда синф раҳбари ўз олдида куйидаги мақсад ва вазифаларни қўяди:

– ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий, маънавий тархий анъаналарга, урф-одатлари ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган самарали ташкилий, педагогик шакл ва воситаларни ишлаб чиқиб амалга жорий этишидир;

– шахснинг ақлий, ахлоқий, эркин фикрловчи ва жисмоний ривожланиши унинг қобилиятларини ҳар томонлама очиш учун имконият яратиши;

– ёшларни эркин фикрлашга тайёрлаш ҳаёт мазмунини тушуниб олишга қўмаклашиш, ўз-ўзини идора ва назорат қила билишини шакллантириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндашув, уларда режа ва амал бирлиги ҳиссини уйғотиш;

– ўқувчиларни миллий, умуминсоний қадриятлар, ватанимизнинг бой маънавий мероси билан таништириш, маданий ҳамда дунёвий билимларни эгаллашга бўлган талабларини шакллантириш, малака ҳосил қилдириш, тобора ўстириб-бойитиб бориш ва эстетик тушунчаларни шакллантириш;

– ҳар бир ўқувчини билимдонлигини ва ижодий имкониятларини аниқлаб уларни ривожлантириш, инсон фаолиятининг турли соҳаларда жорий қилиб кўриш. Болалар ижодкорлиги, иқтидорини юзага чиқариш ва янада қўллаб-қувватлар учун шарт-шароитлар яратиш;

– инсонпарварлик одоби меъёрларини шакллантириш, бир-бирини тушунадиган, меҳрибонлик, шафтаклилик, ирқий ва миллий камситишларга тоқатсизлик, муомала одоби каби тарбия воситалари (ноҳақликка, ёлғончилик, тухмат, чақимчиликка тоқатсизлик) кенг қўлланилиши лозим;

– ватанпарварлик, дунёвий фикрлаш, жамиятимизда яшаётган одамлар билан ўзаро муносабат – мулоқотни ўрганиш, ўз халқига, давлатига, унинг ҳимояси учун ҳамиша шай бўлиб туриш, Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатларнинг рамзларига ҳурмат билан қараш, ёш авлодни Ўзбекистон Конституциясига, байроғига, гербига, мадҳиясига, президентига садоқатли қилиб тарбиялаш;

– қонуний жамоа ахлоқи ва турмуш қоидаларига ҳурмат билан қарашни тарбиялаш, шахснинг ноёб қирраларини белгиловчи фуқаролик ва ижтимоий масъулият ҳисларини ривожлантириш, ўзи яшаётган мамлакатнинг равнақи, инсоният тараққиётини барқарор сақлаб қолиш учун фидойилик, экологик таълим-тарбия бериш;

– мустақил республикамиз Ўзбекистоннинг ички ва ташқи сиёсатига тўғри ва ҳолисона баҳо беришга ўргатиш, унинг тинчликсеварлик, демократия ва бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик, очиқ-ошкора ташқи сиёсатига ва ўз халқининг турмуш даражасини оширишга йўналтирилган, фуқароларни ижтимоий ҳимоя қиладиган ички сиёсатни тўғри тушунтирмоғи керак.

– турмушда энг олий қадрият ҳисобланган меҳнатга ижодий ёндашиш фазилатларини шакллантириш;

– соғлом турмуш тарзига интилишни тарбиялаш ва ривожлантириш, муносиб оила соҳиби бўлиш истагини шакллантириш;

– ёшларимизни эркин мустақил фикрлашга ўргатиш;

– баркамол авлодга хос одоблилик санъати ва маданиятини ўргатиш;

– ўзбек халқининг миллий урф-одат, анъана ва қадриятларини амалда қўллаш малакаларини шакллантириш;

– инсоният тарихий тараққиёти жараёнида маданий, маънавий, миллий

меросдаги авлод-аждодларимиздан қолган одоб-ахлоқ ҳақидаги билимлардан бохабар этиш;

- мараказий Осиё мутафаккир ва маърифатпарварларнинг асарларидаги хикмат, ўғит ва насиҳатларни ўргатиб, уларга амал қилишни уқтириш;

- табиатга тўғри муносабатнинг моҳиятини, табиатни муҳофаза қилиш инсоннинг бурчи эканлигини, экологик ночорликка олиб келадиган сабабларни англаш ва баҳолаш бўйича билимлар бериш;

- ота-она ва ватан олдидаги бурчни ва унга содиқлик нима эканлигини англатиш;

- ўз-ўзини англаш шарт-шароитларини, инсон қадри ва хурлигини англаш, унинг табиатини, миллий ва умуминсоний маданиятини, она тилишини сақлаш, маънавий тараққиётни бозор иқтисодиёти билан узвий ривожланишини тушунтириб бериш;

- юксак инсоний фазилатлар моҳиятини англатиш, уларга онгли муносабатда бўлиш, яхшини-ёмондан ажрата олиш билимига эга бўлишини тушунтириш;

- таълим-тарбия жараёнида бериладиган билимлар яхлит ва ижтимоий шарт-шароитлар, миллий ва тарихий, маънавий омиллар, умуминсоний қадриятлар моҳиятини тушунтириш;

- ўқувчиларни билим олиш билан биргаликда юксак инсоний комиллик моҳиятини тушуниб амал қилишга ўргатиш;

- дарсларда маънавий, маърифий, иқтисодий, ҳуқуқий, касбий тушунчаларнинг моҳиятини узлуксиз англатиб бориши муҳимдир;

- одоб-ахлоққа хос сифатларни ўқувчиларнинг кундалик эҳтиёжига айлантириш;

- ўқувчиларда меҳнат кўникмаларини, ижодий мустақил фикрлашни, касб танлашга ва атроф оламга онгли муносабатни ҳосил қилиш;

- ахлоқийликнинг оддий ҳаётий қоидалари бўлиши катталарга ҳурмат, кичикларга иззат, оилада бир-бирини эъзозлаш, меҳмон кутиш ва бошқаларни кундалик турмушга сингдириб бориши. Болаларни тарбиялашда (ўқувчи) ўқитувчи қуйидагиларни ҳисобга олиши керак;

- тарбиянинг ўқувчилар руҳияти ва ёш хусусиятига мослигини ҳисобга олиш;

- ўқувчиларнинг ақлий-маънавий муносабатлари таъсирини ўрганиш;

- ўқитувчи-тарбиячининг саводхонлик даражаси, санъат ва маҳорати;

Ўқувчиларда интизомлиликни тарбиялашда дарсларни ижодий, ноанъанавий, суҳбат, ўйин, табиатда, баҳс-мунозара, учрашув шаклида бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Педагогик технологияларни қўллашда ўқитувчи қуйидаги қоидаларга амал қилиши лозим:

1. Замонавийлик – таълим-тарбия амалиётга асосланган тажриба, синовдан ўтган дидактика соҳасидаги янгиликларни жорий этиш.

2. Тарбия мазмунини узлуксиз янгиллаб бориш.

3. Умумий ва миллий қадриятлар соҳасидаги янги-янги ижодларни ўрганиб бориш.

4. Тарбия жараёнида ўқувчи билан ўқувчи фаолиятини оптималлаштириш, фаоллаштириш. Уларнинг ички руҳияти ва тарбия даражасини кенгайтириш.

5. Илмийлик – янги усул, восита муаммоси ҳолатларидан фойдаланиб, ўқувчиларни мустақил фикрлаш ва ўзини англашга ўргатиш.

6. Бунинг учун болаларни режадаги мавзулар асосида амалий фаолиятга жалб этиш муҳимдир.

7. Илғор тажрибаларга суяниш.

8. Тарбиянинг мақсадини аниқлиги, мазмунининг замонавийлиги, миллий маънавий қадриятлар билан бойитилиши, ўқувчининг ижодий мустақил фаолияти, тарбия жараёнида мақол, матал, эртаклардан ўринли фойдаланиш, ўйин текст саволлари, кўргазмали қуроллар, савол ва топшириқлардан фойдаланиш.

9. Янги педагогик технологияни амалга ошириш учун ўқитувчи назарий чуқур билимларга эга бўлиши керак.

1-2-3-4 синфларда дарсларни турли шаклларда ташкил этиш лозим:

1. Ўйин, суҳбат, баҳс, учрашув, эрталик, оилада, жамоат жойларда, маҳаллаларда ҳар бир дарс мақсадининг аниқлиги, тарихийлиги ва замонавийлиги билан одоб-ахлоқ тушунчаларини тарбиялашга қаратилиши.

2. Ўқув машғулотини ранг-баранг усуллар: аудио, видео, кўргазмалилик, жонли сўз таъсирида ташкил этилиши.

3. Ўқитувчини янги технологик маҳоратга эга бўлиши ва ижодкорлиги.

Тарбиявий соатларни мақсадига кўра хилма-хил шаклларида ташкил этиш:

1. Ижодий дарс.

2. Ерталик дарси.

3. Баҳс.

4. Суҳбат.

5. Сиёҳат дарслари.

6. Учрашувли дарс.

Янги ўқувчиларни мустақил фикрлашга одатлантириш мақсадида кино, телевидение, маънавий ўйинлар, мушоиралар қўлланилиши мумкин. Кишилиқ жамиятининг ҳар бир соҳаси у ёки ижтимоий-сиёсий масалаларни ҳал қилишда инсондан маҳорат талаб этишини халқ оғзаки ижодиётида, ёзма ёдгорликларида, афсона, достон, эртак, ҳисса, ҳикоят, ривоятларда ҳамда ҳурфикрли, доно, маърифатпарвар, мутафаккирларимизнинг асарларида атрофлича талқин этилган. Шу асарлардан ўқувчиларни маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялашда бу асарлардан кенг фойдаланиш мумкин. Ҳар бир тарбиячининг дунёқараши, тарбияси одоблиги, унинг муомаласида намоён бўлади.

Ўқувчилар жамоаси мустақил ташкилотдир, аммо у педагогик раҳбарликка муҳтождир. Ўқувчиларни ўз ҳолига ташлаб қўйиш ҳам, айтилиб вақтда болалар жамоасига нисбатан маъмуриятчилик ҳам, буйруқбозлик йўлига ўтиб олиш ҳам мумкин эмас. Биринчи ҳолда, синф раҳбари бу ишлардан умуман четлашиб, ўқувчилар билан алоқанинг сусайишига йўл

кўйса, иккинчи ҳолда у тазйик йўлига ўтиб ўқувчилар мустақиллигини йўққа чиқаради.

Синф раҳбарининг бош вазифаси болалар жамоаси фаолиятини моҳирлик билан бошқариш, ўқувчилар ташаббускорлигини ўстириш, синф жамоаси фаоллиги ва мустақиллигини таркиб топтиришдан иборатдир.

Ўқувчиларни педагогик кузатиш ўқувчилар ҳаёти ва фаолиятини ўрганишнинг энг ишончли усулларида биридир. Бу иш дарсларда, дарсдан ташқари вақтларда, ижтимоий-фойдали меҳнат шароитида, кўйингчи, ижтимоий ҳаётнинг ҳамма соҳаларида амалга оширилади. Албатта—бу дегани — синф раҳбари ҳамма вақт ва ҳамма жойда ўқувчилар изидан юриб, уларни зимдан кузатади деган гап эмас.

Ўқувчиларни кузатиш нафақат мактабда, балки кўча-кўйда, оилада, театрда, сайру-томошада, спорт ўйинларида, оддий гурунгларида ҳам олиб борилади.

Ўқувчиларни кузатиш қанчалик пухта, аниқ, изчил режа асосида олиб борилса, иш шунчалик осон кечади.

Тажрибали синф раҳбарлари ўқувчиларнинг турли ахлоқий ва жисмоний хислатларини бир қанча синовлар орқали оппа-осон аниқлашади кўяди. Жисмоний тарбия дарсларида турникка тортиниш, қийин ва нозик машқларни бажаришда, врач хонасидаги эмлаш жараёнида, бир оз қийинроқ меҳнат топшириқларида, улардан узоқдаги бирор кишини чақириб келиш, ёқтирмаган ишни буюриш орқали улардаги ирода ва кўрқоқлик, куч ва нимжонлик, қатъийлик ва журъатсизлик, меҳнатсеварлик ва ялқовлик каби хислатлар намоён бўлади.

Ўқувчиларни кузатиш ва ундан тўпланган маълумотлар умумийлик ва нисбийлик касб этишини унутмаслик лозим. Шунинг учун ҳам тасодифий ва шошилиш хулосалар чиқармаслик керак. Ўқувчилар хулқ-атворидаги ташқи жиҳатдан бир хилдаги воқеа-ҳодисалар турли сабабларга кўра содир бўлиши мумкин.

Ўқувчиларни кузатиш давомида, айниқса уларнинг баъзи бир хатти-ҳаракатларини баҳолашда уларнинг келтириб чиқарган сабабларини аниқлаб олиш жуда муҳимдир. Масалан, ўқувчи дарсга кечикиб келди, дейлик. Синф раҳбари уни кўйишдан олдин вазиятни аниқлаб олиши мақсадга мувофиқдир. Бу ҳолатда балки ота-она айбдордир, балки у кўр кишини кўчадан ўтказиб кўйгандир, балки йўлда ағанаб тушиб, кийимларини қайта алмаштириб келгандир. Ҳаётда ҳамма нарса бўлиши мумкин. Буни инкор қилиб бўлмайди.

Баъзан ўқувчи ўқитувчининг гапларини эътиборсиз тинглайди. Бу ўқитувчида нарозилик уйғотади ва у ҳақ. Балки унинг оиласида нотинчлик бўлгану у тун бўйи ухламасдан безовта бўлиб чиққан, дарсда фикрини бир жойга тўплай олмайди.

Нима бўлгандаям, ўқувчиларни кузатиш юксак маданий, сахий қалб, болалар шахсига катта ҳурмат, болалар тарбиясини билиш, синчковлик, етук маҳорат ва малака талаб этади.

Педагогнинг кузатиши қанчалик қимматли бўлмасин, бутун синф ҳақида ва айрим ўқувчилар тўғрисида маълумотлар ўрганишнинг бошқа усул ва йўл-йўриқлари ёрдамида аниқлашни ва кенгайтиришни талаб этади.

Бундан келиб чиқиб, мактабда ўқувчилар шахсий ишини самарали ташкил этиш замон талабидир. Бунинг учун уларга меҳнатни илмий ташкил қилишнинг оқилона энг оддий усуллари ўргатиш зарур. Бу билан уларга энг кам куч сарфлаб энг кўп самарага эришиш имконини яратган бўламиз.

Меҳнатни илмий ташкил қилишнинг қуйидаги асосий талаблари мавжуд:

1. Мақсадни аниқлаб олиш.
2. Ишни қисмларга ажратиш.
3. Қисмларни кераксиз нарсалардан тозалаш, қолганларини оқилона жойлаштириш.

4. Энг керакли қурол-асбобларни танлаш.

5. Энг яхши усулларни ўрганиш.

6. Мақсадга эришиш.

Буларни ўқувчилар ҳаётига қандай татбиқ қилиб бўлади?

Ўқиш – ақлий меҳнат турларидан бири. Мамлакатимизда миллионлаб ўқувчилар мактабларда ўқишади. Ўқиш – бу ўзига хос хусусиятга эга меҳнатдир. Шу нарсани аниқки, бу меҳнат ҳам айтиб беришга эришиш учун кўп ёки оз куч сарфланишига қараб у ёки бу даражада самарали бўлиши мумкин.

Ўқувчиларни ҳар бир ишга киришишдан олдин хоҳ ёзма, хоҳ оғзаки режа тузиб олишга ўргатиш керак. Ижтимоий ишлаб чиқаришда ҳам, шахсий ишда ҳам тартиблилик, тежамлилиқ режанинг мавжудлиги ва мукамаллигига боғлиқдир:

Режа – ишдаги муваффақиятнинг асосидир.

Режа – ҳаракат учун дастур.

Режанинг таркибий қисмлари:

1. Иш мақсадини аниқлаш.

2. Иш учун нималар керак?

3. Иш тартиби, иш жараёни, вақти, жойи.

Ниҳоят, ишнинг ўзини: унинг нимадан бошланиши, қандай бориши, нимадан кейин нима қилишини аниқ тасаввур қилиш керак.

Ишни бажариш учун энг аввало тегишли иш ўрни керак. Мактабдаги кўпчилиқ дарслар учун парта ёки стол сингари иш ўрни тўлиқ кифоя қилади.

Энди иш ўрнига қуйидаги талаблар қўйилади:

1. Иш ўрнида ҳеч қандай ортиқча нарсани бўлмадлиги керак. Акс ҳолда керакли нарсани топиш учун кўп вақт сарфланади.

2. Иш ўрнида тозаланиш таъминлаш керак. Иш ўрни қанчалик тоза бўлса, ишлаш шунчалик осон, завқли бўлади.

3. Иш ўрнида бажариладиган ишга мувофиқ тартиб таъминланиши лозим. Бизга керак бўладиган ҳамма нарсани бир томонда (яхшиси чапда), бажарилган ва фойдаланилган нарсаларни ўнг томонда сақлаш керак. Кўп ишлатиладиган нарсалар яқинроқ туриши керак.

Столда тартиб сақланиши учун ручка, қалам, кнопка, қисқич, ўчирғич ва махсус қаламдондан фойдаланиш ўринли. Шунинг унутмаслик керакки, синф хонасидаги тартиб, озодалик ҳар бир иш ўрнидаги тартиб ва озодаликка боғлиқ.

Бу хилдаги иш жараёни ўқувчиларни тартиблиликка, озодаликка, ўз-ўзини назорат қилишга, қизиқиш меҳнат қилишга ўргатади.